

Р. М. Падалка, А. Прядко,
Донбаський державний педагогічний університет

ХУДОЖНІЙ СВІТ АНАТОЛІЯ ФЕДЯ

Відомо, що вся історія людського буття завжди була перейнята пошуками ідеального щастя та краси. Кожна людська душа прагне досягнути прекрасне, дійти до досконалості. Із християнського погляду, краса безпосередньо має відношення до буття. Категорія *sacrum* (сакральне) – одне з найзагальніших понять. Сакральне та літературний процес нерозривно пов'язані. Водночас час, кожен із цих феноменів – самостійний у своїй основі і має власний зміст. Саме в цьому специфіка й сила художнього малювання словом, у ньому величезні зображувальні можливості мови як матеріалу словесного мистецтва. Втрата духовних опор людини й самої здатності до традиції, проникнутої сакральним, спричинює негативні вияви в житті людини і, як наслідок, відчуження її сутнісних сил. За таких обставин розкриття смислу та ролі сакрального набуває статусу однієї з ключових проблем сучасного гуманітарного знання.

Ключові слова: лексика, концепт, сакральне, зображувально-виражальні засоби, художній образ.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР А. ФЕДЯ

Вся история человеческого бытия всегда была пронизана поисками идеального счастья и красоты. С христианской точки зрения, каждая человеческая душа стремится достичь совершенства, а красота непосредственно имеет отношение к бытию. Категория *sacrum*, сакральное – одно из самых обобщенных понятий. Сакральное и литературный процесс неразрывно связаны. У то же время, каждый из этих феноменов – самостоятельный по своей основе и имеет собственное содержание. Именно в этом специфика и сила художественного рисования словом, в нём огромные изобразительные возможности языка как материала словесного искусства. Потеря духовных опор человека и самой способности к традициям, пронизанным сакральным, негативно влияет на жизнь человека. Поэтому раскрытие смысла и роли сакрального приобретает статус одной из ключевых проблем современных гуманитарных знаний.

Ключевые слова: лексика, концепт, сакральное, изобразительно-выразительные средства, художественный образ.

ART WORLD OF ANATOLY FED

Artistic language, turning directly to the reader's imagination, is able to reproduce movements and their plastic, sounds and philosophical worldview namely the complexity of life and human emotions in various forms of expression. We know that the whole history of human existence has always been imbued with the search for perfect happiness and beauty. Every human soul seeks to understand the beautiful and to reach the perfection. From the Christian point of view beauty is directly related to being. The category *sacrum*, sacred is one of the most general terms. It is the expression of the human being and the human presence. Sacred and literary processes are inextricably linked. At the same time, each of these phenomena is basically independent and has its own meaning. This is exactly the specificity and strength of artistic depicting with the help of words. It has a huge opportunity of figurative language as a material of literary art. Relationship between the author and characters is based on humanism. The hero is doomed to bring people into the way of truth. The artistic word is able to create the illusion of real and vibrant life. And the task of readers is to learn to accept more fully everything that writer and philosopher passes with the help of artistic expression. People are the origin and the carrier of the sacred. They cannot be pulled out of the general context of culture and cannot exist outside it. The loss of human and spiritual support and the ability to keep the traditions penetrated by sacred causes negative manifestations in life and as a result the alienation of essential strength. In such circumstances, the disclosure of the meaning and role of sacred status becomes one of the key problems of modern humanities.

Key words: vocabulary, concept, sacred, figurative-expressive means, character.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі осмислення феномена *sacrum* у (сакрального) в літературі обумовлено низкою моментів. Проблема сакрального – це не лише питання релігієзнавства. Вона однаково стосується й інших, насамперед, гуманітарних та суспільних наук, зокрема літератури, етики, естетики, культурології, соціології, історії, юриспруденції тощо, задаючи для останніх пошуковий горизонт.

Витоком і носієм сакрального є людина, яку не можна вирвати з загального контексту культури та яка не може існувати поза ним. Втрата духовних опор людини і самої здатності до традиції, проникнутої сакральним, спричинює негативні вияви в житті людини і, як наслідок, відчуження її сутнісних сил. За таких обставин розкриття смислу та ролі сакрального набуває статусу однієї з ключових проблем сучасного гуманітарного знання.

Проблеми дослідження категорії *sacrum* у художній літературі розглядалися в працях В. Антофійчука, І. Бетко, А. Вайлда, С. Зарем'янки, В. Гутовського, З. Лановик, А. Носоля, А. Нямцу, Я. Поліщука, С. Савіцького, Е. Сальмана, Л. Софронової, С. Шиміка, М. Ясінської-Войтковської, І.А.Федя та інших. С. Савіцький пропонував формулювання терміну *sacrum* як усього, що в якийсь спосіб переступає реальність і дотичність, вказуючи на існування «надреальної» дійсності, від якої людина є узалежнена, яка виводить на яв сенс її існування. Це все те, що стосується релігії й віри в «надприродне», але одночасно відрізняється від того, що ми окреслюємо як «магічне» чи «фантастичне». Н. Зедербел акцентував увагу на близькості понять «сакральне» і «сила», зауважуючи, що сакральним вважаються «таємнича сила або істота, які ідентифікувалися з певними формами буття, предметами, подіями або діями»; *почуття таємниці (mysterium)* – невід'ємна частина категорії сакрального.

Отже, метою дослідження є комплексне, систематизоване вивчення виявів та функціонування категорії *sacrum* у художньому світі сучасного українського письменника Анатолія Федя.

Досягнення мети передбачає необхідність розв'язання низки завдань, серед яких:

- характеристика сакрального в художніх текстах різного жанру українського письменника ХХІ століття Анатолія Федя;
- виявлення спорідненості представлення категорій *sacrum* та *profanum* в українській прозі Анатолія Федя.

Основними методами дослідження є інтерпретаційні підходи, аналітично-наукові стратегії в поєднанні з культурно-історичним та естетичним методами спостереження та аналізу художнього твору.

Об'єктом дослідження – прозові твори сучасного українського письменника Анатолія Федя.

Предметом є специфіка феномена сакрального та його впливу на процес формування та розвиток художньої свідомості сьогодення.

Теоретичне та практичне значення роботи. Здійснене дослідження поглиблює уявлення про сакральне, створює нові можливості для осягнення сутності творчого мислення й художнього способу освоєння світу.

Одержані результати дослідження мають практичну цінність як для лінгвістичного аналізу, так і для осмислення конструктивних шляхів збереження культурного спадку нації.

Основний виклад матеріалу. Художня література завжди була своєрідним засобом освоєння, пізнання людиною світу, в якому вона живе, його упорядкування, а, водночас, й окресленням, представленням свого *буття у світі*. Сакральне світовідчуття є однією з категорій художньої літератури, яка представляє й виражає це *буття у світі*. Поняття *sacrum* (сакральне, святе, святість), як одна із центральних категорій релігії, один із найяскравіших елементів її ідентифікації, застосовується в літературі уже більш ніж століття [1; 2].

Віра є відвертим безпосереднім знанням, яке відкриває доступ до іншої реальності і говорить про необхідність особливої «мови» для належного осягнення буття. В актах віри людині відкривається усвідомлення того, що ні вона сама, ні предмет її пізнання не існують відособлено, і їх стійкість і сталість є уявними. Відбувається об'єднаний, невідсторонений, споглядальний зв'язок. У новелах «Оклад» та «Усе починається з любові», позбавлена особистою незалежності, людина починає прикриватися псевдовірою, демонструючи зневір'я: «Ми з тобою живемо в цинічну епоху, – деколи можна від нього почути. – Народили нас матері під кривавим знаком Зодіаку. І, думаєш, це не впливає на наше світовідчуття?» І навіпаки, людина сповнена віри, як героїня новели «Мадонна». Вона думала: ідеєю Сонця народжені чи не всі існуючі релігії світу, та й релігія існує завдяки Вірі, Надії й Любові.

У сучасній українській літературі цей термін набуває нового значення. Сакральне – (від лат. *sacrum* – священне) – усе те, що освячене, святе, заповітне; те, що визнано святинією, підлягає безумовному і трепетному шануванню та охороняється з особливою ретельністю. Для українців – це родина, рідна земля, її традиції та історія: «Батьківщина – це не тільки певний відрізок території землі, це ще й час, що має свої чіткі кордони і своїх дійових осіб. Батьківщина – це люди, яких не випадково посіяно під одним небом, і наділено розумінням оточуючого світу, у тому числі й тебе...» [4, с. 96].

Сакральне для українців є тотожністю віри, надії і любові: «У дітей живе почуття любові до батьків, але немає слів, щоб висловити те почуття. У роки студентства народжуються слова, але немає часу їх висловити. У поважному віці знаходяться слова-почуття, але вже немає кому їх висловити. Так і виростає людина між почуттям і дійсністю, між словом і ділом, між теперішнім і минулим, між Богом та зневір'ям в нього [4, с. 141].

Виявлення сакрального в літературі неможливе без спроб окреслити термінологічний інструментарій цього поняття, визначення елементів сакрального в жанровому розмаїтті літератури. *Біблійні стилізації* – один із важливих виявів природи *sacrum*'у. У романі **Анатолія Федя «Переддень доби Водолісвої»** продемонстровано, як біблійні стилізації можуть реалізовуватися в сучасній українській прозі.

Використання стилістичних елементів і характеристик, притаманних біблійному тексту – як Старого, так і Нового Заповітів завжди несуть в собі своєрідне, особливе смислове навантаження, втрачають свою стилістичну нейтральність і відіграють важливу роль у творенні стилю автора.

У романі-диалогії **Анатолія Федя «Переддень доби Водолісвої»** представлено *ідею народження* стилю нового роману (як одного з найпоширеніших і найпродуктивніших жанрових утворень епохи неомодерну) із джерел сакрального. Це царина художності, у якій найскладніше, найзаплутаніше, найнедоступніше, найтрагічніше і, водночас, найпересічніше, найбуденніше, найреальніше переплелися в тугому клубку красивого, високоякісного і влучного образного слова.

Після віри концепт смерті є ще одним із релігійних концептів, який уповні виражає природу категорії *sacrum*'у. У ньому наявні всі елементи переживань сакрального, образи та символи, що виражають найсакральнішу присутність *sacrum*'у в людському бутті.

Страх простору, часу, смерті постає не лише як щось природне та вкорінене в розумі людини, як природний інстинкт її самозбереження, а передусім – як соціально-історичний, культурно зумовлений феномен у творі. Увагу привертає зображення письменником утрати віри та страху перед Богом, незнання своєї історії.

Смерть у романі «Переддень доби Водолісвої» асоціюється з метафізичним ніщо, із небуттям. Концепт смерті в романі отримує узагальнене окреслення – як через переживання усєї родини, так і окремих героїв. Описи пейзажу й людських відчуттів: «Несподівано розколось Небо, насунились хмари, щоб политися сльозам скорботи за невдале облаштування людського роду. Несподівано відставило свій намір – зникли хмари. Сонце з більшим завзяттям кидало золоті стріли, наче збиралося запалити на Землі пожар...» яскраво характеризують метафорично-символічну складову авторського стилю, окреслюючи його як шукача нових засобів вираження представлення художнього світу [4, с. 168]. «У ніч після вибуху гранати Темінь і Тиша украли все, а на зоряну дзвінку дорого щільно натягнули скорботного кольору рядно...» [4, с. 169]. У межах цієї системи цінностей смерть сприймається як моральне зло, абсурд, звідки й з'являється феномен страху смерті.

Захищаючи косулю, Антон вихоплює з торбини гранату, яка вибухнула, і в цей час «гойдулося сухе повітря, сила вибуху перекрила усі інші сили і полетіла над Степом вщент рознесла до невпізнання людське та собаче тіло...» [4, с. 168]. По той бік містичного світу – пес Урал... «Коли Антон вперше побачив пса, на його морді виднілися жорстокі щелепи, з під лоба зиркали хижі очі...» [4, с.168].

Смерть як невід'ємна частина людського життя мститься людині, кидаючи її в стан страху і повної розгубленості при неминучій зустрічі: «Собака кинулася на руку з гранатою... у цей момент Антон неймовірно легко підскочив на високу гілку дубу, а скоріше яка стороння сила розпорядилася його тілом. Саме в цю долю секунду детонатор робить те, що повинен зробити...» [4, с.168].

Концепт дива є одним із центральних у структурі композиційної архітектоники роману Анатолія Федя, алегорією як духовного, так й фізичного врятування героїв, їх віри в зміну власного життя.

Явище дива постає перед нами в епізоді врятування Натки від колгоспного бугая: «Коли я побачила над собою червоні яблука бичачих очей, переді мною промелькнуло все моє життя... Подумки звернулася до Бога, і на мить постала така картина: ти Антон, малий і безпорадний, запускаєш змія. А то не змій, то моя душа, ось обірве ниточку і зникне за обрієм – вістряган ж дуже сильний. Я тобі кричу: «Міцніше тримай!». Ти тримаєш з усєї сили, сила зміїна перемагає тебе на якийсь час, відриває твої ноги від землі, потім ти знову чіпляєшся за землю, присідаєш, повертаєш на землю летучого змія, який мав намір віднести за темно-хмарне небуття мою грішну душу. Мене Бог почув – тебе – помилував...» [4, с. 142].

Письменник ішов шляхом створення розгорнутого полілогу – розповідей про диво, як таке, що вже відбулося в житті різних героїв твору. Автор надав слово кільком героям, які своєю розповіддю про диво створюють його цілісну картину, пронизану найрізноманітнішими подробицями та деталями. Історія голубки дивовижна, починаючи із її опису: «Це була темно-сіра із синюватим блиском голубка. Сизокрила птаха лячно оглядалася на всі боки, ніби на Землі ніколи не була, ніби породжена сіро-голубим Небом з його свободою і смиренною байдужістю» [4, с. 180–181].

Хлопчик Данилко опиняється за крок від смерті, коли «руками зачепився за горбиль, що проволокою був з'єднаний з кроквами, він вихилив ноги над триметровою прірвою і вище пояса завис у повітрі» [4, с. 182]. Ця мить залишила в душі хлопця помітний слід: «Зрозумів Данилко: він, як і Небесна птаха, чужак на Землі Орлівки» [4, с. 183].

Поетика дива заключена у вияві *sacrum*'у в кожному з описів дива в романі – акцентує на страхові людини перед недовідомим, сакральним: «У тих, кого не зачепив вірус страху, роки залишають якийсь слід і не «схамають», вони не їдять тих, хто впирається руками й ногами, хай навіть висить над прірвою, перекобочений страхом. Зі страхом треба боротись, можна й самотужки. Непереборні – хвороби і смерть... Хоча втрати й залишають на серці рубці і в душі провали, та спонукають уважно ставитись до життя» – сподіватися на диво [4, с. 219].

Мова художнього твору є відображенням світу *sacrum*. Соковита мова роману «Переддень доби Водолієвої», специфіка художніх засобів, смаковиті метафоричні ланцюжки – це яскравий орнамент порушуваних автором тем. «Хороші слова завжди просяться в душу, а якщо душа владу з усіма і всім, то душевністю освячується всі і вся» [4, с. 140]. Окреслення категорії *сакрального* уможливило розглядати цю категорію в різних жанрах сучасної української літератури. Здобутки сучасного релігієзнавства дають змогу оперувати значною кількістю різнопланових фактів з історії, культури й літератури зокрема, – для ідентифікації різноаспектних виявів як сакральних елементів, так і протиставних інгредієнтів *sacrum* / *profanum*. Знання віри – це розуміння себе в навколишньому світі яке базується на досвіді попередніх поколінь. Саме ставлення до віри й до її атрибутів формує людину як особистість, як громадянина, як носія традицій своїх предків.

Представлене дослідження демонструє можливість застосування в літературознавчих дослідженнях динамічної фрактальної матриці-структури, яка дає можливість проводити дескриптивне виявлення та представлення різних – ірраціональних та раціональних інгредієнтів категорії *sacrum*, які, у певній цілісності, творять достатньо повну картину внутрішньої структури категорії сакрального. Одночасно з цим, аналіз та інтерпретація текстів художньої прози, що є достатнім відрізком часу – ХХ-ХХІ століття – уможливило бачення трансформаційних процесів та аксіологічних дискурсивних практик, змін поетики та стилістичних засобів у реалізації як окремих елементів *сакрального* в художньому тексті, так і спроб художнього освоєння та осмислення цієї категорії в різних літературах європейської традиції. На прикладах художньої прози як українських, так і іноземних авторів, показано можливості застосування запропонованої динамічної фрактальної моделі-матриці в літературознавчих дослідженнях.

Зіткнення просторів світів *sacrum* і *profanum* відбувається в романі Анатолія Федя «Переддень доби Водолієвої» *по-вськчас*. Структура художнього твору, який поділений на два світи – сакральний, позасвітний та профанний, земний, виявляється своєрідним художнім засобом – подвійною енантіодромією. Такий компаративістичний підхід стає, водночас, безсумнівним підтвердженням інкорпорованості української літератури в загальноєвропейський культурний контекст як невід'ємної й важливої його складової. Оригінальність авторського задуму полягає в непередбачуваному контрасті між простими реаліями та бароко-фантастичними розв'язаннями сюжету. Це історія про вічні сакральні питання сутності людської душі, різнобарв'я її виявів у багатовимірному просторі, чії межі не вміщуються в загальноприйняте «тут» і «зараз».

Література:

1. Бунчук Б. У пошуках сакральних вимірів художньої прози / Борис Бунчук // Слово і Час. – 2009. – № 4. – Дрогобич-Люблін : Посвіт, 2008. – 600 с.
2. Набитович І. Універсум *sacrum*'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму) / Ігор Набитович. – Дрогобич-Люблін : Посвіт, 2008. – 600 с.
3. Файзуліна Г. Міжнародний вісник : Культурологія. Філологія. Музикознавство / Г. Файзуліна. – К. : Міленіум, 2015. – Вип. I (IV). – С. 15–22.
4. Федь А. Переддень Доби Водолієвої / Анатолій Федь. – Канів : «Склянка часу»*Zeitglas verlag, – 2013. – 470 с.